

Місце когезії у тексті художнього перекладу

Один із фундаментальних підходів до перекладу полягає в тому, що повідомлення у формі письмового тексту не засновується лише на використанні мови на рівні мікроодиниць; слід, наприклад, згадати праці Т. А. Казакової [1], Я. Й. Рецкера [2], А. В. Федорова [3], О. І. Чердніченка [4]. Успішність перекладу також залежить від його сприймання та певної відповідності очікуванням адресата. У межах цього підходу процес прийняття рішення є перспективним, оскільки перекладач має на меті відтворення оригінального тексту в формі, прийнятній цільовій аудиторії. У цьому плані важливе значення має аналіз ролі такої категорії тексту, як когезія, в перекладі. Це й зумовлює актуальність нашого дослідження. Мета дослідження полягає у встановленні меж адекватності відтворення українською мовою засобів когезії англійської художньої прози С. Кінга на прикладі роману «Мертва зона».

До недавнього часу теорія перекладу приділяла недостатню увагу зв'язності тексту, видам зв'язності в межах цілого тексту або його частин. Більший акцент робився на трансформації лексичних та синтаксичних одиниць у межах одного або кількох речень. В останні роки низка робіт з теорії перекладу як вітчизняних вчених (С.Є. Максимов), так і зарубіжних перекладознавців (Р. Арбогаст) розглядають роль когезії як на стадії інтерпретації тексту, так і в перекладі твору [5; 6].

Когезія – це відкриті зв'язки між частинами тексту, наявні в його поверхневій структурі та відтворення яких є обов'язковим для адекватного перекладу на формально-текстовому рівні. Когезія допомагає зрозуміти текст у цілому, принципи єдності частин тексту, що сприяє інтерпретації і перекладу твору. Когезія повинна відображати когерентність, що лежить у її основі. Когерентність – це приховані змістові зв'язки між частинами тексту, які відкриває реципієнт за допомогою процесу інтерпретації тексту. Завдяки когезії когерентність стає лінгвістично очевидною. Але їхня складна взаємозалежність може призводити до плутанини навіть серед науковців, адже концептуальні обмеження, що створюють когерентність, розглядаються в тексті лише в аспекті їхнього лінгвістичного виявлення, у той час як когезія є цілком лінгвістичним фактором.

Відношення когезії, так само як і когерентність тексту, визначаються референцією. Це може бути: 1) відношення мовної одиниці до позамовного об'єкту або 2) відношення мовної одиниці до іншої одиниці у тому ж самому тексті, вважає Б. Фоссестел [7, с. 82]. Схожої думки дотримуються М.А.К. Галлідей і Р. Газан, наголошуючи, що «когезія з'являється тоді, коли інтерпретація певного елемента тексту залежить від інтерпретації іншого елемента. Один елемент містить у собі інший, у тому сенсі, що другий не може бути ефективно розшифрований без посилання на перший. Коли наявна така ситуація, створюється відношення когезії, і ці два елементи – зовнішній і внутрішній – таким чином, хоча б потенційно, інтегруються до тексту» [8, с. 4].

У спрощеному вигляді когезія здійснюється між послідовними реченнями: Mary likes ice-cream. She bought one. Послідовність пропозицій поєднана за допомогою виділених когезивних засобів. Інтерпретація she у другому реченні повертає читача назад до першого (є анафорою), так само як слово one пояснюється словом ice-cream з першого речення. Утворюється анафоричний зв'язок між семантичним значенням лексичних одиниць: she – Mary; one – ice-cream. У секвенції He opened the door. A few pieces of clothing were strewn about. She caught the fish in her net в поверхневій структурі тексту не знаходимо жодних когезивних маркерів для встановлення зв'язку між реченнями, однак текст є цілком зрозумілим завдяки позатекстовим знанням або похідним знанням. Адекватне розуміння пропозитивної інформації в тексті залежить від пресупозиції, фонових знань і спільного епістемічного фонду комунікантів, а міжреченнева когезія виявляється важливим засобом структурування думки і репрезентації знання [8, с. 127]. Це означає, що механізми когезії не завжди є очевидними. Когезійний зв'язок – це не тільки зв'язок між двома мовними засобами в тексті, але й інтеграція знань, маніфестованих когезивним засобом у тексті, модифікація вже наявної пропозитивної інформації, її подальший розвиток.

Розуміння перекладачем когезії у тексті вихідного твору має відповідати розумінню того, як створювати когезію у цільовому тексті. Перекладач не повинен залучати читачів до інтерференції когезії. Така ситуація викликається втручанням когезивних схем вихідного тексту в цільовий. Вона може також виникати від нездатності перекладача оцінити засоби когезії, що діють у тексті вихідного твору. Ці два джерела інтерференції когезії досить складно розрізнити. Деякі когезивні зв'язки, характерні саме для вихідного тексту, повинні опуска-тися, щоб вони не з'являлися у цільовому тексті. Однак якщо когезивні засоби вихідного тексту цілком ігноруються, і перекладач не компенсує їх, створюючи незалежну, але паралельну когезію, цільовий текст може втратити свою семантичну цілісність.

Звичайним результатом інтерференції когезивних засобів є лексично неадекватні переклади, оскільки вони призводять до лексичних псевдосполучень. Це комбінації лексичних одиниць цільової мови, що походять із словосполучень вихідної мови, але не трапляються у цільовій мові. Слова в оригінальному тексті розміщені за смисловими групами. Смислова група оформлюється з поєднання семантичних рис, які кожне слово приносить до групи. Індивідуальні смисли слів можуть бути розшифровані лише за допомогою дослідження їхніх зв'язків зі словами, що знаходяться перед і після них. Між суміжними одиницями у

смысловій групі можуть існувати локальні семантичні зв'язки. Крім того, між одиницями у більш віддалених частинах тексту вірогідна наявність глобальних зв'язків. Як локальні, так і глобальні зв'язки між словами базуються на лексичній семантиці відповідної мовної системи. Це означає, що певні лексичні одиниці, незважаючи на конкретний текст, у якому вони трапляються, є семантично близькими одна до одної, ніж до інших одиниць. Відповідна семантична близькість походить із лінгвістичних та когнітивних систем, але не збігається із когезією. Семантична близькість – це культурно вмотивоване визнання спорідненості речей. Вона може слугувати основою для когезії, оскільки направляє потенціал для створення дійсних зв'язків між словами в тексті [9, с. 97]. Так, прикметники *scholarly* та *abnormal* є учасниками відношень когезії лише в поєднанні з членами інших лексичних полів у текстовому середовищі. Лексичні одиниці *inquiry* та *steel* позначають концепції, що мають зазначені властивості *scholarly inquiry* та *abnormal steel*. Якщо наукове дослідження є паралельним еквівалентним словосполученням у перекладному тексті, то аномальна сталь таким еквівалентом не є. Ця комбінація не актуалізована в україномовному мовленні, хоча й може існувати в якості потенційної комбінації. Отже, перекладацькі стратегії у такому випадку часто вдаються до реструктуризації, яка зазвичай усуває незначні когезивні зв'язки, які були б недоречними в тексті перекладу. Але іноді втрачаються і важливі когезивні зв'язки, що може створити недоперекладений текст, чого потрібно уникати, оскільки в такому випадку не можна говорити про адекватне відтворення когезії.

Когезію відтворено у перекладі відповідним чином, коли ця текстова поверхня впізнається читачами як подібна до поверхні інших текстів їхньою рідною мовою. Наведемо приклад із роману С. Кінга «Мертва зона» [10], де модифікації поверхневої структури перекладного тексту зумовлені відмінностями в правилах когезії вихідної та цільової мов і не впливають на відтворення смислової структури оригіналу. Ось уривок із роману та його український переклад: *And still her days were a constant struggle with that freshman teacher demon, Discipline* [10, р. 14]. – Та все одно її робота в школі являла собою повсякденну боротьбу з демоном, що вселяється майже в кожного вчителя-початківця – з демоном Дисципліни [11, с. 16].

Під час перекладу вищезазначеного фрагменту відбувається експлікація, що супроводжується розгортанням простого речення в атрибутивне підрядне речення. Перекладач відмовився від форми компресиву, яка є неприродною для поверхневої структури українського тексту і при її використанні привертала б забагато читацької уваги. Зрозуміло, що в цьому випадку когезію у перекладі необхідно трансформувати для отримання відповідної у тексті перекладного твору. Вважаємо, що такий переклад можна розглядати як адекватне відтворення когезії за нормами мови перекладу.

Іноді перекладачеві доводиться зазнавати певних втрат при відтворенні когезії, оскільки використання еквівалентних чи хоча б аналогічних понять може не викликати у читача необхідного впізнання. Розглянемо наступний приклад із роману: *Every time his mind turned to the boy, he felt a panic-rat inside his mind, ready to burst free of the flimsy cage that held it and start gnawing anything it could get at with its sharp little teeth* [10, р. 132]. – Щоразу, подумки повертаючись до свого хлопчика, він відчував, як у голові ворухиться щур-паніка, готовий будь-якої миті вискочити зі своєї ненадійної клітки і вп'ястися маленькими гострими зубками в те, що трапиться йому на шляху [11, с. 147].

У цьому уривку автор візуалізує відчуття паніки як маленького щура, який гризе персонажа зсередини. На жаль, при відтворенні когезії перекладач відтворює цей вислів згідно з нормами текстів вихідної мови, у результаті чого він виглядає досить неприродно для цільового читача. На нашу думку, вираз *panic-rat* доцільніше було б відтворити, використовуючи норми когезії для текстів цільової мови, наприклад *щур паніки* або ж *паніка*, схожа на щура.

Розглянувши відтворення когезії в перекладі, ми дійшли висновку, що реструктуризації поверхні тексту під час перекладу неминучі, оскільки правила когезії в різних мовах не збігаються. Розуміння перекладачем когезії у ВТ має відповідати розумінню того, як створювати когезію у перекладному тексті. Деякі когезивні зв'язки, характерні саме для вихідного тексту, повинні опускатися. Однак якщо когезивні засоби вихідного тексту цілком ігноруються, і перекладач не компенсує їх, створюючи незалежну, але паралельну когезію, перекладний текст може втратити свою семантичну цілісність.

Література

1. Казакова Т. А. Теория перевода – лингвистические аспекты / Т. А. Казакова. – М. : Флинта, 2003. – 235 с.
2. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода / Я. И. Рецкер. – М. : Междунар. отношения, 2004. – 216 с.
3. Федоров А. В. Основы общей теории перевода. Лингвистические проблемы / А. В. Федоров. – СПб : Филол. ф-т Санкт-Петербургского ГУ, 2002. – 416 с.
4. Чередниченко О. І. Про мову і переклад / О. І. Чередниченко. – К. : Либідь, 2007. – 248 с.
5. Максимов С. Є. Практичний курс перекладу (англійська та українська мова) : Навч. посібник / С.Є. Максимов. – К. : Ленвіт, 2006. – 157 с.
6. Gerzymisch-Arbogast R. Discourse Analysis and Text Perspectives in Translation / H. Gerzymisch-Arbogast. – Workshop Discourse Analysis, 15 June 2007. – P. 1-9.
7. Фоссестел Б. Текст и его структура / Б. Фоссестел // Исследования по теории текста : реферативный сборник. – М. : ИНИОН АН СССР, 1979. – С. 81-91.
8. Halliday M. A. K. Cohesion in English / M. A. K. Halliday, R. Hasan. – London : Longman, 1976. – 374 p.
9. Neubert A. Translation as Text / A. Neubert, G. Shreve. – The Kent State Univ. Press, 1992. – 184 p.
10. King S. The Dead Zone [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://gpn.net/backshelves.gpn.net/the%20shelves/authors/Stephen%20King/The%20Dead%20Zone%20-%20Stephen%20King.pdf>
11. Кінг С. Мертва зона : [роман] / [пер. з англ. В. Митрофанова]. – К. : Дніпро, 1988. – 555 с.

